

Fai 'e 'Eletā Dallin H. Oaks

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

Fakamo'ui 'o e Mahakí

'Oku tau ma'u 'a e mālohi 'o e Lakanga Fakataula'eiki ko 'eni pea 'oku totonu ke tau mateuteu ke faka'aonga'i lelei ia.

I he kuonga ko 'eni 'o e moveuveu fakaemāmani lahi, 'oku tokolahi ha kakai tui 'oku nau tafoki ki he 'Eikí ke ma'u 'a e ngaahi tāpuaki 'o e fakafiemālié mo e fakamo'ui. 'Oku ou loto ke lea ki he fakataha'anga 'o e lakanga fakataula'eiki ni fekau'aki mo e fakamo'ui mahakí—'aki 'a e faito'o faka-saienisí, lotu 'i he tuí, pea mo e ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eiki.

I.

'Oku tui 'a e kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní ki hono faka'aonga'i 'o e ngaahi 'ilo mo e founda fakasaienisí lelei tahá. 'Oku tau faka'aonga'i 'a e ma'u me'atokoni lelei, fakamālohisinó, mo e ngaahi founda kehe ke fakatolonga 'a e mo'ui lelei pea tau faka'aonga'i 'a e tokoni 'a e kau mataotao hangē ko e kau toketaá mo e kau fai tafá ke fakalelei 'etau tu'unga mo'ui lelei.

'Oku 'ikai ke fehanganagai 'a hono faka'aonga'i 'o e faito'o fakasaienisí mo 'etau ngaahi lotu 'i he tuí pea mo 'etau fakafalala ki he ngaahi tāpuaki 'o e fai ngāué. 'I hano kole 'e ha taha ha tāpuaki lakanga fakataula'eiki, na'e fehu'i ange 'e Pilikihami 'Tongi, "Kuo ke faka'aonga'i ha fa'ahinga faito'o?" Ko kinautolu na'a nau tali 'o pehē 'ikai, "koe'uhi 'oku mau faka'amu ke hilifaki 'a e nima

'a e lakanga fakataula'eiki kiate kimautolu pea 'oku mau tui 'e fakamo'ui ai ki-mautolu," ne tali 'e Pilikihami 'Tongi 'o pehē: "'Oku hōhoatāmaki ia mo 'eku tuí. Kapau 'oku tau puke pea tau kole ki he 'Eikí ke fakamo'ui kitautolu pea fai 'a e me'a kotoa pē 'oku fie ma'u ke fai, 'o fakatatau mo e mahino kiate au 'a e Ongoongolelei 'o e faifakamo'ui, mahalo 'oku sai ke u kole ki he 'Eikí ke fakatupu 'eku uité mo e koané ta'e te u palau pe tō ha tenga. 'Oku hā ngali tonu kiate au ke u faka'aonga'i 'a e founda faito'o kotoa pē 'okú te 'iló, peá

[toki] kole ki he Tamai Hēvaní . . . ke Ne fakatapui 'a e faito'o ke fakamo'ui hoku sinó."¹

'Io, 'oku 'ikai ke tau tali pē ke 'osi kāto'a e ngaahi founda pea tau toki lotu 'i he tui pe foaki ha tāpuaki lakanga fakataula'eiki ke fakamo'ui. 'I he ngaahi taimi fakatāmaki, 'oku mu'omu'a 'a e lotu mo e ngaahi tāpuaki. 'I he ngaahi taimi lahi 'oku tau fakahoko 'a e ngaahi feinga kotoa pē 'i he taimi pē 'e taha. 'Oku muimui 'eni ki he akonaki fakafolofola ke tau "lotu ma'u ai pē" (T&F 90:24) pea ke fai 'a e me'a kotoa pē 'i he fakapotopoto mo e maau.²

II.

'Oku tau 'ilo ko e lotu 'i he tuí, pe 'oku fakahoko toko taha pe 'i hotau ngaahi 'apí pe 'i he ngaahi fa'anga lotu, 'e lava ke 'aonga ia ki he fakamo'ui 'o e mahakí. 'Oku lahi e ngaahi potu folofola fekau'aki mo e mālohi 'o e tuí 'i hono fakamo'ui 'o ha tokotaha. Na'e akonaki 'a e 'aposetolo ko Sēmisi ke mou "felotua'aki 'a kimoutolu, ke mou mo'ui," pea toe tēnaki atu, "Ko e lotu fakamātoato 'o e tangata mā'oni'oni 'oku 'aonga lahi" (Sēmisi 5:16). 'I he fakamo'ui 'a e fefine ne ala ki he kapa 'o e kofu 'o Sísuú, na'á Ne folofola kiate ia, "Kuo fakamo'ui koe 'e ho'o tuí" (Mātiu 9:22).³ 'Oku ako'i foki 'e he Tohi 'a Molomoná ko e 'Eikí na'á Ne "ngāue 'i he mālohi, 'o fakatatau ki he tui 'a e fānau 'a e tangatá. . . ." (Molonai 10:7).

Ne toki 'ilo 'i ha savea kimuí ni mai, ko e meimei toko 8 'i he kau 'Amelika 'e 10 kotoa pē 'oku nau "túi 'oku kei hoko pē 'a e maná 'i he ngaahi 'ahó ni 'o hangē ko 'ene hoko 'i onó'ahó." Ko e vahe tolu 'o e saveá na'a nau pehē kuo nau "a'usia pe fakamo'oni'i ha fakamo'ui fakalangi."⁴ Kuo 'i ai ha tokolahi 'o e kā-ingalotú kuo nau a'usia 'a e mālohi 'o e túi 'i he fakamo'ui 'o e mahakí. 'Oku tau fanongo ki he ngaahi fa'ifa'itaki'anga 'o e me'á ni 'i he kakai túi 'i he ngaahi siasi kehé. Ne fakamatala 'e ha tangata tufanusipepa 'i Tekisisi fekau'aki mo e fa'ahinga mana ko 'ení. 'I he taimi ne fakafokifā 'a e nounou 'a e mānava 'a ha kīi ta'ahine ta'u nima pea kamata ke ne mofi, ne leleakīi fakavavevave ia 'e he'ene ongomātu'á ki falemahaki. 'I he taimi na'á ne a'u atu ai kuo mapuni hono ma'ama'á mo hono kofuuá, ne tikili 'e 107 'ene mofi pea kula hono sinó fakataha mo takataka'uli. Ne fakamatala 'e he toketaá 'oku kamata ke mate 'a e kīi ta'ahiné mei ha mahaki konna 'oku 'ikai 'ilo hono tupu'angá. 'I he mafola koē 'a e ongoongó ki he kāingá mo e ngaahi kaungāme'á, ne kamata ke lotu ma'ana 'a e ni'ihi ne manavahē 'Otuá pea fakahoko mo e houa lotu makehe 'i honau potu siasi Palotisaní 'i Vako, Tekisisi. Ne fakaofo 'a e fakafokifā 'ene hao mei he mohenga 'o e maté pea faka'atā ia mei falemahaki hili ha uike nai 'e taha. Ne tohi he'ene kui tangatá 'o pehē, "Ko e fakamo'oni ia 'oku tali lotu 'a e 'Otuá pea 'oku hoko 'a e ngaahi maná."⁵

Ko e mo'oni 'o hangē ko e akonaki 'a e Tohi 'a Molomoná, ko e 'Otuá "okú ne fakahā ia 'e ia kiate kinautolu kotoa pē 'oku tui kiate iá, 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni; 'io, ki he

pule'anga, mo e fa'ahinga, mo e lea, mo e kakai fulipē, 'o ne fai ha ngaahi mana lalahi . . . 'i he lotolotonga 'o e fānau 'a e tangatá 'o fakatatau ki he'e-nau tui" (2 Nifai 26: 13).

III.

Ki he ni'ihi 'i he fakataha'angá ni— 'a e kakai lalahi 'oku nau ma'u 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisetekí mo e kau talavou 'e vavé ni pē ha'amou ma'u 'a e mālohi ko iá—'e tāfataha 'eku leá ki he ngaahi tāpuaki 'o e faifakamo'ui 'o fakafou 'i he mālohi 'o e lakanga fakataula'eiki. 'Oku tau ma'u 'a e mālohi 'o e Lakanga Fakataula'eiki ko 'ení pea 'oku totonu ke tau mateuteu ke faka'aonga'i lelei ia. 'I he fakautuutu 'a e ngaahi fakatamaki fakaenatulá mo e faingata'a'ia fakapa'anga 'i he ngaahi 'aho ní 'oku tau 'ilo ai 'oku tau fie ma'u 'a e mālohi ko 'ení 'o toe lahi ange ia ki he kaha'ú 'i he kuohilí.

'Oku akonaki ha ngaahi potu folofola lahi ki he tamaio'eiki 'a e 'Eikí te nau "hilifaki nima ki he mahakí, pea te nau mo'ui" (Ma'ake 16:18).⁶ 'Oku hoko 'a e ngaahi maná 'i he taimi 'oku faka'aonga'i ai e mafai 'o e lakanga fakataula'eiki ke fakamo'ui 'a e mahakí. Kuó u a'usia 'a e ngaahi mana ko 'ení. 'I he'eku kei tamasi'i pea mo 'eku fu'u lahi ko 'ení, kuó u sio tonu pea pehē foki ki ha ni'ihi 'o kimoutolu, ha ngaahi fakamo'ui mahaki 'oku fakaofo hangē pē ko ia 'oku hiki 'i he ngaahi folofolá.

'Oku 'i ai ha kongá 'e nima ki hono faka'aonga'i 'o e mafai 'o e lakanga fakataula'eiki ke fakamo'ui 'a e mahakí:

(1) ko e paní, (2) ko e fakama'u 'o e paní, (3) túi, (4) ngaahi lea 'o e tāpuaki, pea mo e (5) finangalo 'o e 'Eikí.

Ko e Paní (Tākai)

'Oku tu'o lahi 'a e fakamatala 'a e Fuakava Motu'á ki he paní 'aki e loló ko ha kongá ia 'o ha tāpuaki 'oku foaki 'e he mafai 'o e lakanga fakataula'eiki.⁷ Ne pehē ko e paní ne fokotu'u ke hoko ko ha fakatapuí,⁸ pea mahalo 'e lava ke faka'uhinga'i ko ha faka'ilonga 'o e ngaahi tāpuaki ke lilingi hifo mei he langí ko ha ola 'o e ouau topupapú ni.

'I he Fuakava Fo'ou 'oku tau ako ai na'e hanga 'e he kau 'Aposetolo 'a Sísuú 'o "tākai 'aki 'a e lolo, mo fakamo'ui 'a e tokolahi na'e mahakí" (Ma'ake 6:13). 'Oku ako'i 'e he tohi 'a Sēmisi 'a e fatongia 'o e paní mo 'ene felave'i mo e ngaahi 'elemēniti kehe 'i he mafai 'o e lakanga fakataula'eiki 'i he tāpuaki 'o e faingāuē:

"'Oku ai ha taha 'iate kimoutolu 'oku mahakí? Ke tala ia ki he kau mā-tu'a 'o e Siasí; pea ke nau lotua ia, 'o tākai 'aki ia 'a e lolo 'i he huafa 'o e 'Eikí:

"Pea ko e lotu 'i he túi, 'e fakamo'ui 'e ia 'a e mahakí, pea 'e fokotu'u ia 'e he 'Eikí (Sēmisi 5:14–15).

Fakama'u 'o e Paní (Tākai)

'I hono paní 'e ha taha 'aki 'a e mafai 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisetekí, 'oku fakama'u 'a e paní 'e he ma'u mafai tatau ko iá. Ko e 'uhinga 'o e fakama'u ko hano fakapapau'i pe ke ha'i ia ki he tefito na'e 'uhinga ai hono foaki. 'I hono paní 'e ha kaumātu'a ha tokotaha puke pea fakama'u 'a e paní ko iá, 'oku nau fakaava e ngaahi matapā 'o e langí ke lilingi hifo 'a e tāpuaki 'a e 'Eikí ma'á e tokotaha faingata'a'ia.

Ne akonaki 'a Palesiteni Pilikihami 'Tongi 'o pehē: "I he'eku hilifaki hoku nimá 'i he 'ulu 'o e tokotaha puké, 'oku ou 'amanakí 'e tafe atu e ivi fakamo'ui mo e tākiekina 'a e 'Otuá meiate au ki he tokotaha faingata'a'ia, pea ke matafi atu e puké. "Kapau 'oku tau mateuteu pea kapau 'oku tau hoko ko e ngaahi ipu mā'oni'oni 'i he 'ao 'o e 'Eikí, 'e malava ke tafe atu e ma'u'anga ivi mei he Mafimafi 'o fakafou 'i he tokotaha 'okú ne foaki 'a e tāpuakí ki he tokotaha faingata'a'ia, pea fakamo'ui ai 'a e mahakí. . . ."⁹

Neongo 'oku tau 'ilo ha ngaahi me'a peheni kuo faitāpuekina ha ni'ihi 'o

fakamo’ui ‘e he mafai ‘o e lakanga fakataula’eikí, ka ‘oku tātāitaha ke talanoa’i e ngaahi fai fakamo’ui ko iá ‘i ha ngaahi fakataha’anga lalahi koe’uhí kuo ‘omi ‘a e fakahā fakaōnopooni ke tau tokanga ke ‘oua na’a tau “polepole ‘a [kitautolu] ‘i he ngaahi me’á ni, pea ‘oua foki ‘e lea ‘aki ia ‘i he ‘ao ‘o e māmani; he ‘oku foaki ‘a e ngaahi me’á ni kiate kimoutolu ke ‘aonga kiate kimoutolu pea mou ma’u ai ‘a e fakamo’ui” (T&F 84:73).

Tui

Kuo pau ke ‘i ai ‘a e tui ‘i he fai fakamo’ui ‘aki ‘a e ivi ‘o e langí. ‘Oku ako’i foki ‘e he Tohi ‘a Molomoná “kapau ‘oku ‘ikai ha tui ‘i he fānau ‘a e tangatá, ‘oku ‘ikai lava ‘e he ‘Otuá ‘o fai ha mana ‘iate kinautolu” (‘Eta 12:12).¹⁰ ‘I ha lea mālie ‘a Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo fekau’aki mo e faingāue ki he puké na’á ne pehē: “‘Oku fa’a sīi ma’u pē ‘a e fakafuofua ki he fie ma’u ‘o e tui. Ko e taimi lahi ‘oku ngalingali ko e tokotaha puké pea mo e fāmili ‘oku nau fakafalala kakato ki he mālohi ‘o e lakanga fakataula’eikí mo e me’afuaki ‘o e fakamo’ui ‘oku nau amanaki ‘oku ma’u ‘e he tokotaha ‘okú ne foaki iá, kae ‘osi angé ko e fatongia mamafá ‘oku ‘iate ia ‘oku fakahoko ki ai ‘a e tāpuakí. . . . Ko e ‘elemēniti lahi tahá ko e tui ‘o e tokotahá ‘i he taimi ‘oku ‘ā mo tokanga aí. ‘Kuo fakamo’ui koe ‘e ho’o tui’ [Mātiu 9:22] na’e toutou faka’aonga’i ia ‘e he ‘Eikí pea hangē ha veesi ‘oku toutou fakamanatú.”¹¹

Na’e fokotu’u foki ‘e Palesiteni Kimipolo ‘oku “fu’u hokohoko ‘a e taimi ‘oku fa’a sīisīi ai e tui ‘a e tokotaha faingāue pe ko e feinga ‘a e puké ke ‘ave ‘a e fatongia ‘o e tui meiate ia ki he tokotaha faingāue.” Na’á ne talanoa kau ki ha fefine faivelenga ‘a ia na’á ne ma’u ha tāpuakí ‘o e lakanga fakataula’eikí. ‘I hono fehu’i ange ‘i he ‘aho hono hokó pe ‘e toe faingāue atu ki ai na’á ne tali: “‘Ikai, kuo pani pea fakahoko ‘a e faingāue kiate au. Kuo fakahoko e ouau ia. ‘Oku ‘a’aku leva ke tēnaki hoku tāpuakí ‘o makatu’unga ‘i he’eku tui.”¹²

Fakalea ‘o e Tāpuakí

Ko e konga ‘e taha ‘o e tāpuakí ‘o e lakanga fakataula’eikí ko e ngaahi lea ‘o

e tapuakí ‘a ia ‘oku lea ‘aki ‘e he kaumātu’á ‘i he taimi ‘okú ne fakama’u ai ‘e paní. Ko e ngaahi leá ‘e lava ke mātu’aki mahu’inga ‘aupito ka ‘oku ‘ikai ke fu’u fie ma’u pea ‘oku ‘ikai ke hiki ia ‘i he lekooti ‘a e Siasí. ‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi tāpuakí—hangē ko e tāpuakí fakapeteliaké—ko e ngaahi lea ‘oku lea ‘aki ko e ‘elito ia ‘o e tāpuakí. Ka ‘i he faingāue ko e ngaahi konga kehé ‘a e ngaahi ‘elemēniti mahu’ingá—‘a e paní, ‘a hono fakama’u, tui, pea mo e finangalo ‘o e ‘Eikí.

‘Oku totonu ke ma’u ‘e he kaumātu’á ‘oku faingāue ‘a e Laumālie ‘o e ‘Eikí ke ne ‘ilo mo fakahā ‘a e finangalo ‘o e ‘Eikí ‘i he ngaahi lea ‘o e tāpuakí. Ne akonekina ‘e Pilikihami ‘Iongi ‘a e kau ma’u lakanga fakataula’eikí ‘o pehē: “Ko ho’o tāpuakí mo ho fatongiá ke ke mo’ui taau ke ke ‘ilo ‘a e taimi ‘oku folofola atu ai ‘a e ‘Eikí kiate koé mo e taimi ‘oku fakahā atu ai ‘a e finangalo ‘o e ‘Eikí kiate koé.”¹³ ‘I he taimi ‘oku hoko ai iá, ‘oku fakakakato leva ‘a e ngaahi lea ‘o e tāpuakí ‘i ha founa fakaofo. ‘I ha ngaahi taimi e ni’ihi ne u a’usia ai ‘a e ‘ilo’ilo paú ‘i he ue’i fakalau-mālie ‘i ha faingāue peá u ‘ilo ko e me’a na’á ku lea ‘aki ko e finangalo ia ‘o e ‘Eikí. Kaekehe, kuó u fa’a faingata’áia ‘i

hano ma’u ha ngaahi lea ke u lea ‘aki hangē ko e tokolahi ‘oku nau fakahoko ‘a e ouau faingāue. Koe’uhí ko ha ngaahi ‘uhinga kehekehe, ‘oku foua ‘e he kaumātu’á takitaha ha tupulakí pe hōloa ‘a e tu’unga ongo’i ngofua ‘o e ngaahi ue’i ‘o e Laumālie. Ko e kaumātu’á kotoa pē ‘okú ne fai ha faingāue, ‘e lava ke ne ma’u ‘e tākiekiná ‘i he ngaahi holi ‘okú ne faka’amua ma’á e tokotaha ‘oku faingata’áia. ‘E lava ke uesia ‘e he ngaahi tōnounou ko ‘ení mo ha me’a fakamatelie kehe ‘a e ngaahi lea te tau lea ‘aki.

Me’amālie, ko e ngaahi lea ‘oku lea ‘aki ‘i ha tāpuakí ‘oku ‘ikai ko e me’a mahu’inga taha ia he faingāue. Kapau ‘oku lahi fe’unga ‘a e tui pea ko e finangalo ia ‘o e ‘Eikí, ‘e fakamo’ui ‘a e tokotaha faingata’áia neongo pe na’e lea ‘aki ia ‘e he tokotaha faingāue pe ‘ikai. ‘I he tafa’aki ‘e tahá, kapau ‘e fakaongongo ‘a e tokotaha faingāue ki he’ene ngaahi holi fakatāutahá mo ‘ene tōnounou fakatauke’i, peá ne lea ‘aki ha ngaahi tu’utu’uni pe ngaahi lea ‘o ha tāpuakí ‘oku hulu ia ‘i he me’a ‘oku finangalo ‘a e ‘Eikí ke fakahokó ‘o fakatatau ki he tui ‘a e tokotaha puké, ‘e ‘ikai ke fakahoko ‘a e ngaahi lea ia na’á ne lea ‘aki. Ko ia ai ‘e ngaahi tokoua, ‘oku ‘ikai

totonu ke momou ha lakanga fakataula'eiki i hono foaki 'o ha tāpuaki ke fakamo'ui koe'uhí 'okú ne ilifia he 'ikai ke ne 'ilo 'a e ngaahi me'a ke lea 'aki. Ko e ngaahi lea 'oku faka'aonga'i i he faingāue 'e lava ke hoko ia ko ha fakamaama mo ha ma'u'anga ivi 'o e tuí kiate kinautolu 'oku fakafanongo ki aí, ka 'oku makatu'unga 'a e ngāue 'a e tāpuaki i he tuí mo e finangalo 'o e 'Eiki, kae 'ikai i he ngaahi lea 'oku lea 'aki 'e he tokotaha ma'u lakanga fakataula'eiki.

Finangalo 'o e 'Eiki

Kau talavou mo e kau tangata mā-tu'otu'a angé, kātaki 'o tokanga makehe ange ki he me'a teu lea 'aki i he taimi ní. I he'etau faka'aonga'i 'a e mālohi tā'e toe fehu'ia 'o e lakanga fakataula'eiki 'o e 'Otuá pea i he'etau koloa'aki 'Ene ngaahi tala'ofá 'o 'ilo te Ne fanongo mo tali 'a e lotu i he tuí, kuo pau ke tau manatu'i ma'u pē ko e tuí mo e mālohi 'o e fakamo'ui mahaki 'o e lakanga fakataula'eiki he 'ikai lava ke ma'u ha ola 'e fehanganagai mo e finangalo 'o Ia 'okú 'o'ona 'a e lakanga fakataula'eiki. 'Oku ako'i 'a e tefito'i mo'oni ko 'ení i ha fakahā ke hilifaki 'e he lakanga fakataula'eiki honau nimá ki he tokotaha puké. Ko e tala'ofa 'a e 'Eiki he "ko ia ia 'okú ne ma'u 'a e tui kiate au ke fakamo'ui iá *pea kuo 'ikai tu'utu'uni ke ne maté*, 'e fakamo'ui ia" (T&F 42:48; tānaki atu e fakamamafá).

I he founa tatau ne toe fakahā kimui maí, ne folofola 'a e 'Eiki ko ia ia " 'okú ne kole 'o fakatau ki he finangalo 'o e 'Otuá. . . 'oku fai 'o hangē ko 'ene kolé" (T&F 46:30).¹⁴

Mei he ngaahi me'a ni kotoa 'oku tau ako ai neongo 'etau hoko ko e kau tamaio'eiki 'a e 'Eiki, 'o faka'aonga'i Hono mālohi fakalangí i he ngaahi tu'unga 'oku fe'unga ai e tuí ke faifakamo'ui, 'e 'ikai lava 'e ha tāpuaki lakanga fakataula'eiki 'o fakamo'ui ha tokotaha 'o kapau 'oku 'ikai ke finangalo 'a e 'Eiki ki he fakamo'ui ko iá.

I he'etau hoko ko e fānau 'a e 'Otuá, 'oku tau falala kiate Ia i he'etau 'ilo 'Ene 'ofa ma'ongo'onga pea mo 'Ene tokaima'ananga ki he ngaahi me'a 'oku lelei taha ki he'etau lelei ta'engata. Ko e tefito'i mo'oni 'uluaki 'o e ongoongolelei ko e tui ki he 'Eiki ko Sisū Kalaisí, pea 'oku 'uhinga 'a e tuí ki he loto-falala. Na'a ku ongo'i 'a e loto-falala ko iá i he lea hoku tokouá i ha me'afaka'eiki 'o ha ki'i finemui na'e mate tupu mei ha puke lahi 'aupito. Na'a ne lea 'aki 'a e ngaahi lea ko 'ení 'a ia na'a ne tomu'a faka'ohovale'i au pea toki fakamaama'i kimui hoku 'atamaí: "Oku ou 'ilo ko e finangalo ia 'o e 'Eiki ke ne mate. Na'e lelei hono tauhi fakafaito'o. Na'e fakahoko kiate ia ha faingāue. Na'e hiki hono hingoá i he lisi 'o e lotu i he temipalé. Na'e fakahoko ha lotu 'e laungeau ke fakamo'ui ia.

Pea na'a ku 'ilo na'e i ai ha tui fe'unga 'a e fāmilí 'e fakamo'ui ia tukukehe kapau ko e finangalo ia 'o e 'Eiki ke 'ave ia ki 'api i he taimi ni." Na'a ku toe ongo'i 'a e loto-falala tatau i he ngaahi lea 'a ha tamai 'a ha ki'i finemui ta'u hongofulu tupú ne toki mālōlō ko e tupu mei he kanisaá. Na'a ne pehē: "Ko e tui homau fāmilí 'oku i he 'Eiki ko Sisū Kalaisí, 'o 'ikai i he ngaahi me'a 'e hokó." 'Oku kei ongo mo'oni 'a e ngaahi lea ni kiate au. 'Oku tau fai 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'oku lavá ke fakamo'ui 'a e ni'ihi 'oku tau 'ofa aí, pea tau falala ki he 'Eiki i he me'a 'e hokó.

'Oku ou fakamo'oni ki he mālohi 'o e lakanga fakataula'eiki 'o e 'Otuá, ki he mālohi 'o e lotu i he tuí, pea mo e mo'oni 'o e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení. Ka ko e mahu'inga tahá, 'oku ou fakamo'oni ki he 'Eiki ko Sisū Kalaisí, 'a ia ko 'ene kau tamaio'eiki kitautolu, pea 'omi 'e he Toetu'ú kiate kitautolu 'a e fakapapau'o e mo'ui ta'e-fa'a-maté, pea mo e Fakalelei ko ia 'okú ne 'omi 'a e faingamālie ki he mo'ui ta'engata, 'a ia ko e me'a'ofa ma'ongo'onga taha i he ngaahi me'afokai 'a e 'Otuá. I he huafa 'o Sisū Kalaisí, 'ēmeni. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Discourses of Brigham Young*, sel. John A. Widtsoe (1954), 163.
2. Vakai, Mōsaia 4:27.
3. Vakai foki, Ma'ake 10:46–52; Luke 18:35–43.
4. *U.S. Religious Landscape Survey: Religious Beliefs and Practices: Diverse and Politically Relevant* (The Pew Forum on Religion and Public Life, June 2008), 34, 54, <http://religions.pewforum.org/reports#>.
5. Vakai, Steve Blow, "Sometimes, 'Miracles' Are Just That," *Dallas Morning News*, Jan. 30, 2000, 31A.
6. Vakai foki, Mātiu 9:18; Ma'ake 5:23; 6:5; 7:32–35; 16:18; Luke 4:40; Ngāue 9:12, 17; 28:8; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 42:44, 48; 66:9.
7. Hangē ko 'ení, vakai ki he 'Ekesōtosi 28:41; 1 Samuela 10:1; 16:13; 2 Samuela 5:3.
8. Vakai, Levitiko 8:10–12.
9. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Pilikibami 'ongi* (1997), 292–93; vakai foki, Russell M. Nelson, "Pe Falala ki he Nima 'o e Kakanó," *Liabona*, Mā'asi 2010, 40; *Teachings of Gordon B. Hinckley* (1997), 474.
10. Vakai foki, 1 Nifai 7:12; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 35:9.
11. "President Kimball Speaks Out on Administration to the Sick," *Tambuli*, Aug. 1982, 36–37.
12. *Tambuli*, Aug. 1982, 36.
13. *Ngaahi Akonaki: Pilikibami 'ongi*, 193.
14. Vakai foki, 1 Stone 5:14; Hilamani 10:5.